

TESTIRAJUĆI TEORIJE ETNIČKOG SUKOBA: OCCAMOVA OŠTRICA I POČETAK RATA U HRVATSKOJ

Aleksandar Štulhofer

Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 316.347.2:316.48](497.5)"199."

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 15. 2. 1993.

Etnički sukob u Hrvatskoj 1990-91. – uvod u ratna zbivanja – podvrgnut je ispitivanju iz četiri teorijske perspektive. Razmotreni su "razvojni model", "etnokulturološki model", "model reaktivnog etniciteta" i "model kompeticije". Rasprava ukazuje da jedino posljednji model, predstavljen kao teorija racionalnog izbora primijenjena na etničku solidarnost, mobilizaciju i kolektivnu akciju, uspješno objašnjava događaje – iskazujući, na taj način, i prediktivni potencijal. Neopovrgljivost, nekompletnost i empirijska falsifikacija, ozbiljni su nedostaci ostalih modela. U zaključku, autor razmatra pragmatičke implikacije izložene analize.

I believe that the only way to reconcile the apparent contradiction between the recent upsurge of ethnic-based political movements and the steady homogenizing impact of economic development (...) is to develop a better understanding of the sociological context of economic rationality.

Eric Leifer

Znate li što bi bio najtragičniji "prirodni eksperiment"? Odgovor je jednostavan: rat iz kojeg ništa ne bismo naučili.

Poučnost je, dakle, vrlina¹. Pomalo paradoksalno, ona manje govori o situaciji samoj (jer ne predstavlja njezino neposredno svojstvo), a više o onima koji tu

1

Ovaj rad dio je projekta *Nova agenda za nove demokracije*; autor se zahvaljuje članovima

vrlinu ostvaruju. Priklanjanje ideji koja ističe važnost traganja za poukama tako najčešće vodi preoptimističkom gledanju na sociološko predviđanje. Na taj način dobro znane prepreke koje zakrčuju put prediktivnosti bitno umanjuju i vrijednost ovako shvaćene poučnosti. Udaljujemo li se time od *vrline*? Pokušat ću odgovoriti za sebe. Poučnost ostaje vrlinom usprkos prediktivnoj nejakosti – i to kao njezin nadomjestak! Drugim riječima, *realističko korištenje poučnosti* podrazumijeva primjenjivu sociologijsku analizu. "Praktična" sociologija – svojevrsan naputak za efikasniju (sreću ostavljam po strani) društvenu aktivnost² – jedina je moguća "zamjena" za predviđanje. Nisu li ratna zbivanja u Hrvatskoj najbolji argument za rečeno?

Kao što naslov ovoga rada upućuje, u nastavku će biti govora o četiri različite teorije, četiri modela *etničkih sukoba*. Cilj je utvrditi koji od njih *najpotpunije* objašnjava izbijanje ratnih sukoba u Hrvatskoj, to jest koji nam model može poslužiti pri "sanacijskoj" politici. Pri kraju ovog kratkog uvoda neizbježno je osvrnuti se na tezu – široko prihvaćenu kako u političkom vrhu tako i u javnosti – da se nedavni događaji ne mogu nazvati etničkim sukobljavanjem, već isključivo osvajačkim ratom. Ostavimo li po strani diplomatski svrsishodnu tvrdoglavost, jasno je da opozicija između ova dva tumačenja nije isključivog, već hijerarhijskog karaktera. Puki je, naime, truizam da se ratni ciljevi ne iscrpljuju u svojoj "fizičkoj pojavnosti" (poput vjerske, rasne ili, pak, etničke), odnosno da svaki rat instrumentalizira određeni društveni antagonizam. U tom smislu, isticanje etničke komponente sukoba u Hrvatskoj odgovara zacrtanoj analitičkoj specijalizaciji, parcijalnom pristupu čiji je zadatak razjašnjavanje specifičnih uvjeta koji su omogućili izbijanje rata.

* * *

Etničkim sukobom uobičajeno je nazivati kompeticiju oko resursa, koja u dvije ili više etničkih skupina izaziva: (a) uzajamno nepovjerenje, (b) uzajamnu upotrebu negativnih sankcija, te (c) uzajamno korištenje nasilja.

U recentnoj literaturi prisutne su tri dominantne teorije o nastanku etničkih sukoba (Horowitz, 1985). Prva od njih, *razvojna teorija* ("difuzionistička"), pripada tzv. *primordijalističkom tumačenju*³. Prema toj ideji, temelj etničke identifikacije, solidarnosti i agresivnosti prema drugim skupinama, predstavljaju iracionalni impulsi (afekti "krvi i tla") koji dominiraju kolektivnim životom tradicionalnih

istraživačkog tima – V. Pusić, O. Žunecu, J. Gardun, N. Fanuku i D. Matić – na detaljnim komentarima i oštrim kritikama bez kojih bi, ako ništa drugo, ovaj rad bio još diskutabilniji...

2

Efikasnost neke društvene akcije može se iskazati kroz: (a) visinu ukupnih društvenih troškova; (b) stupanj zadiranja u privatne odluke građana; i (c) kumulativnu veličinu iskazanog zadovoljstva građana.

3

Za opširniji prikaz primordijalističkog tumačenja vidi Douglass (1988), Scott (1990) i Smith (1984).

zajednica. Što se, pak, društveni sustavi više uspinju na "evolucijskoj ljestvici", broj se i intenzitet etničkih sukoba smanjuje.

Oslanjajući se na opću teoriju modernizacije i suvremene procese globalizacije (internacionalizacija ekonomije i popularne kulture) koji izgrađuju kozmopolitizam razgrađujući etnički ekskluzivizam, *razvojna teorija* nudi sljedeće hipoteze⁴:

1. *Budući da je etnička solidarnost moguća samo kao "rezidualni fenomen", etnički sukobi izbijaju samo u slabo razvijenim, nedostavno moderniziranim zemljama – te u onima u kojima modernizacija naprosto nije uspjela ("failed modernization"; Stavenhagen, 1991);*

2. *Etnički sukobi mogući su i u društvima "diferencijalne moderniziranosti", odnosno u zemljama u kojima postoje niše predmodernosti – etnički distinktna područja koja je proces modernizacije slabo ili nikako dotaknuo;*

3. *Etnički su sukobi tradicionalistička reakcija na pokušaje modernizacije.*

Naredni koncept (potpuno zanemaren u literaturi posvećenoj etničkim sukobima), *etnokulturološka teorija* Dinka Tomašića, predstavlja socijalno-psihološko postuliranje *hazardnosti različitosti*. Teritorijalna bliskost etničkih skupina koje odlikuju bitno različiti kulturni i politički (vrijednosni) sustavi, čini sukobe među njima vrlo vjerojatnim. Uzrok konflikta u pravilu je želja za dominacijom skupine koja zastupa agresivnije vrijednosti; tim više ako strast podupiru i državotvorni "funkcionalni imperativi"⁵. Dobar primjer rečenog analiza je nestabilnosti i unutrašnjih sukoba u prvoj Jugoslaviji (Tomašić, 1948). Razloge njezinoj (neminovnoj) propasti Tomašić vidi u *plemensko-zadružnoj opreci* – u težnji autoritarnih i destruktivnih stočarsko-pljačkaških skupina "dinaraca" ka potčinjavanju miroljubivih i demokratskih panonskih ratara. Sukob dviju kultura, koje različitim socijalizacijskim procesima oblikuju raznorodni *kolektivni mentalitet* (dominantni tip ličnosti), završava u krvi građanskog rata.

*Etnokulturološka hipoteza može se iskazati na sljedeći način: što su krupnije kulturne razlike među etničkim skupinama koje žive na istom prostoru, to je veća vjerojatnost njihovog sukobljavanja. Kultura s izraženijom ratničkom tradicijom težit će podvrgavanju miroljubivijih kultura*⁶.

4 Postoji i drukčije tumačenje prema kojem primordijalnost etniciteta (etničke pripadnosti/identifikacije) perzistira bez obzira na stupanj moderniziranosti. Jedini meni poznat teorijski model koji u potpunosti razvija takvu argumentaciju – i skreće u neopovrgljivost – jest onaj sociobiološki (Van Den Berghe, 1981).

5 Sama *institucionalna logika* sili na dominaciju jedne kulture; usp. problem upravnog jezika, obrazovnog programa, vanjskopolitičke reprezentacije i sl.

6 *Etnokulturološkom modelu* donekle je blisko tumačenje prema kojem etničke sukobe omogućava duboko ukorijenjeni i rasprostranjeni *autoritarni sindrom* (Katunarić, 1991; Flere i Molnar, 1992). Budući da je heuristički napon ove teze slab (Ray, 1988), ukratko ću iznijeti tek dva prigovora. Prvi

Treći koncept, *teorija reaktivnog etniciteta* (Hechter, 1974), oslanja se na model kojeg je L. Marquard predložio u studiji o rasnim odnosima na jugu Afrike. *Klasna logika* ovog pristupa ističe tzv. strukturirane nejednakosti kao rodno mjesto etničkih sukoba. *Kulturna podjela rada* (Bonacich, 1972; Semyonov, 1988; Leifer, 1981; Boswell, 1986) potencira etničku solidarnost i sukobljavanje duž etničkih granica kao pokušaj da se popravi vlastiti ekonomski i socijalni položaj. Percepcija je *sistematske depriviranosti*, dakle, temeljna mobilizacijska poluga.

Očito, etničkom konfliktu *reaktivni model* pripisuje dvostruku racionalnost (instrumentalnost): sukob je izazvan protestom "periferije", a razvijen obranom interesa "centra". Drugim riječima, *etnički je sukob tim vjerojatniji što je alokacija dobara ovisnija o etničkom kriteriju, odnosno što se "granica" blagostanje/siromaštvo točnije poklapa s onom koja odjeljuje etnicitete*.

Potaknuta empirijskim opažanjima koja upućuju na nesuglasnost između zbilje i navedenih teorijskih koncepcija – etnički sukobi, naime, često postaju izraženiji upravo sa snaženjem modernizacijskih procesa i smanjivanjem razlika među različitim društvenim skupinama – teorija *etničke kompeticije* okrenut će gornje postavke naglavačke. Vjerojatnost sukoba, prema zastupnicima ovog modela (Banton, 1983; Ragin, 1987; Belanger & Pinard, 1991; Olzak, 1982; Nielsen, 1980), raste s fokusiranošću potencijalnih protivnika na jedne te iste resurse⁷. Na taj način, etnička solidarnost nije ništa drugo do efikasno sredstvo za pribavljanje kolektivnih dobara; etničko okupljanje naprosto omogućava (ili olakšava) pojedincima natjecanje za dobra zacrtana njihovim interesom.

Kompeticijski model tako, paradoksalno, ističe da što su etničke skupine ravnopravnije – upućene pod istim ili sličnim uvjetima na zajedničku stvarnost – to će biti podložnije međusobnom sukobljavanju. Temeljna hipoteza, dakle,

je konkretan i odnosi se na rezultate ankete ("Socijalna struktura Jugoslavije 1989-91.") na koju se oba rada pozivaju. Odgovori na prilično višesmislena pitanja (teško je, primjerice, zamisliti i vrlo liberalnu osobu koja ne bi smatrala da je narod bez ikakva vodstva "obezglavljen") pokazuju neznatne razlike između bivših jugoslavenskih republika. Iako to Flere uzima dokazom za sveprisutnu autoritarnost (pa ga onda pomalo čudi da je Crnogorci iskazuju u najmanjoj mjeri?), čini se suvislijim – na temelju takvih podataka – tvrditi da mjerni instrument pati od bitnih nedostataka. Iskazana *nediskriminativnost* upućuje na slijedeći zaključak: ako instrument nešto i mjeri, onda je to najvjerojatnije (politički) konformitet. Druga i općenitija primjedba ukazuje na činjenicu da je – ako i prihvatimo tezu o posljedicama rigidne, patrijarhalne socijalizacije – relativno rijetko izbijanje etničkih napetosti u neskladu sa svakodnevno izraženim seksizmom. Očito, put koji od nasilja nad vlastitom ženom vodi do nasilja nad pripadnikom druge etničke skupine nije ni kratak ni ravan... Ovdje se valja prisjetiti i sociološki lucidne Blumerove kritike "frankfurtskog psihologiziranja" (Blumer, 1988/1939; 1955/), koja ističe da su rasne (etničke) predrasude *grupni fenomen* – posljedica percipiranja kolektivne pozicije u datoj situaciji. Za razliku od kontemplacije o tome kako očistiti svijet od gomile bolesno socijaliziranih ličnosti, ovaj je pristup očito *poučan*.

7

Prostor dopušta samo nagovještaj bitne povezanosti između modela kompeticije i sociobiološke teorije etniciteta; prema *Gausovom ekološkom zakonu* "maksimalna kompeticija postoji između vrsta čije su potrebe identične" (Wilson, 1978:175). Van den Berghe (1986:261) ide tako daleko da Hechterovu i Bantonovu primjenu *teorije racionalnog izbora (RCT)* na etnicitet (model kompeticije) drži specijalnim slučajem općenitijeg, evolutivnog (sociobiološkog) modela.

glasi: etnički sukobi nastaju zbog povećane kompeticije u "prostoru ravnopravnosti" gdje su se pojavili novi resursi ili su neki od postojećih ostali bez "vlasnika".

Razmotrili smo četiri koncepta etničkih sukoba, od kojih tri ističu ključnu ulogu nejednakosti (razlika). U sljedeća četiri poglavlja njihova će argumentacija biti razmotrena u empirijskom kontekstu Hrvatske.

RAZVOJNI MODEL

Na prvi pogled, razvojna se teorija čini vrlo upotrebljivom. Dugo se smatralo da su frekvencija i, posebno, oštrina etničkih sukoba obrnuto proporcionalne stupnju društvenog razvoja. Problem se pojavio s empirijskom evidencijom o perzistenciji etničkog sukobljavanja (Hechter, 1978; Olzak, 1982; Nielsen, 1980; Ragin, 1987); postmoderno odbacivanje ideje teleološkog razvoja temelji se, dijelom, upravo na činjenici da su etnički konflikti svakodnevica i najrazvijenijeg dijela svijeta (Reitz, 1980). Inzistiranje na razvojnom modelu vodi nas tako u dva smjera. Prvi je radikalniji i – tvrdeći da su sukobi (uvijek) dokaz nedovoljne "razvijenosti" – završava s ugrađenom *neopovrgljivošću*⁸. Drugi smjer upućuje na dvije preostale hipoteze.

1. Hipoteza o "nišama predmodernosti"

Prema ovom konceptu, etnički konflikt u relativno moderniziranom društvu (Hrvatska) rađa se u perifernim, tradiciji privrženim područjima. Prostor najbliži ovome opisu upravo je teritorij nekadašnje Vojne krajine⁹. Osim općine Knin, koja je godine 1971. skinuta s popisa nerazvijenih, sve su ostale općine u Lici, Dalmatinskoj zagori i banijsko-kordunskoj regiji – u kojima srpsko pučanstvo čini natpolovičnu većinu – "nedovoljno razvijene" (Bogunović, 1985).

Ipak, brzopletom zaključku treba odoljeti. Iako je neosporno da slabi ekonomski uvjeti usporavaju ili kočje modernizacijske tokove stvarajući "pasivne krajeve", nužno je razmotriti koliko je taj utjecaj izražen u konkretnom slučaju. Demografski su podaci pritom nezaobilazni. Kao *pokazatelje moderniziranosti* (koji mogu biti uzeti elementima svojevrsnog indeksa modernizacije) odabrao sam:

- A) udio poljoprivrednog stanovništva;
- B) udio žena u radnom kontingentu (društveni sektor);
- C) udio TV pretplatnika;

⁸

Ne postoji, naime, način utvrđivanja *graničnog stupnja razvijenosti* pri kojem bi izbijanje etničkih tenzija bilo naprosto nemoguće.

⁹

Ovdje se prvenstveno misli na njezin zapadni i južni dio...

- D) broj liječnika na 1000 stanovnika;
 E) broj nastavnika na 1000 stanovnika;
 F) broj posuđenih knjiga per capita (period od jedne godine);
 G) ostvarene investicije u sektoru obrazovanja i kulture per capita (u 1989);
 H) broj stanovnika po zaposlenom u kulturnim organizacijama.

Logika postupka jest da će komparacija s razvijenim područjem (razlika u materijalnom stanju već je, dakle, pretpostavljena) rezultirati obrisom "kulturnog zaostajanja". Usporedbom prosječnih rezultata za 10 nerazvijenih općina (Lika, Dalmatinska zagora, Kordun i Banija) u kojima su Srbi većinsko stanovništvo – označimo ih *općinama X* – s odgovarajućim rezultatima 10 razvijenih *općina Y* (u kojima Hrvati čine većinu), dobivamo ovakve rezultate (***, 1990; ***, 1991; LEKO, 1987)¹⁰.

	OPĆINE X	OPĆINE Y
A	28,9%	19,5%
B	43,9%	41,8%
C	11%	23,5%
D	0,8%	1,4%
E	9,1%	7,6%
F	0,9%	0,9%
G	34,6 din.	40,6 din.
H	1622	1452

Tablicu nije lako interpretirati. Nejasno je, naime, u kojoj se mjeri razlika u stupnju ekonomske razvijenosti može (i mora) protegnuti do "značajne razlike" u stupnju moderniziranosti svakodnevne općina X i Y. Kombinacija A i C ukazuje na *nizi stupanj moderniziranosti*, no, u cjelini, podaci osporavaju tezu o predmodernosti. (Delikatno pitanje o značaju "slabije moderniziranosti" ostaje, pak, otvoreno u mjeri u kojoj je – baš kao i radikalni stav o "nedovoljno moderniziranosti" – neopovrgljivo.)

¹⁰

Općine X (6018 km², približno 151.500 stanovnika) jesu: Benkovac, Donji Lapac, Dvor, Glina, Gračac, Kostajnica, Obrovac, Titova Korenica, Vojnić i Vrginmost; općine Y (5847 km², približno 353.500 stanovnika) čine: Bjelovar, Delnice, Donji Miholjac, Duga Resa, Makarska, Našice, Novska, Poreč, Šibenik i Vrbovec.

2. Hipoteza o "tradicionalističkoj reakciji"

U kontekstu hrvatskih zbivanja 1990-91, ova je koncepcija (koja etnički sukob opisuje kao reakciju tradicionalizmu sklone skupine A na modernizacijski pritisak skupine B) ponajmanje suvisla. Tvrditi suprotno bilo bi, naime, moguće jedino u slučaju da je prethodno uspješno pokazano da srpske blokade 1990. i oružana pobuna 1991. predstavljaju: (a) odgovor na ugrožavanje kulturne, vjerske ili običajne tradicije; i/ili (b) otpor ugrožavanju tradicionalne ekonomije. Činjenica da su u to vrijeme obje sukobljene strane isticale da je uzrok sukobu borba za "političku formu" (*kulturnu autonomiju* srpska strana nije smatrala značajnim dobitkom), dodatno otežava takvo dokazivanje.

ETNOKULTUROLOŠKI MODEL

Nedavno je istraživanje (Wilterdink, 1990) pokazalo da i ispitanici najvišeg obrazovanja smatraju da postoje primjetne razlike u nacionalnim karakterima. I zaista, rijetko je koga potrebno uvjeravati da se Talijani razlikuju od Šveđana, a Nijemci od Francuza. No, kako to protumačiti? Zakratko ću odgoditi odgovor na to pitanje.

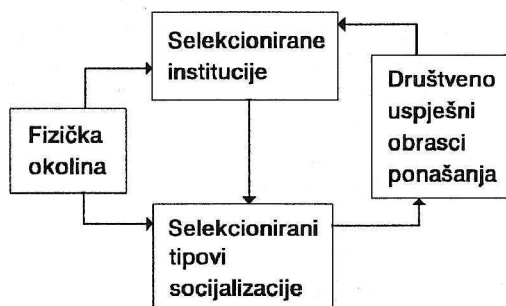
Kada je 1926. R.E.Park odlučio provjeriti validnost svog famoznog "ciklusa rasnih odnosa" (*race relations cycle*) – optimistički slijedeći "razvojnu paradigmu" – situacija koju je zatekao jasno je proturječila zamisli o asimilaciji kao neizbježnoj finalnosti rasnih (etničkih) dodira. Ne bi li spasio teoriju, Park se poduhvaća razvijanja tzv. "doktrine prepreka" (Lyman, 1990:128). Ideja je da različite intervenirajuće varijable (poput gustoće naseljenosti) mogu privremeno odgoditi prelazak iz jedne faze ciklusa u drugu – iz kompeticije u akomodaciju, iz akomodacije u asimilaciju. Potencijal ove doktrine odlično se uklapa u *kulturološku shemu*. *Prepreke* je, naime, moguće operacionalizirati i kao specifične razlike u (kolektivnim) kulturnim osobinama, koje priječe skladan suodnos dviju etničkih skupina (Tomašić, 1948; Štulhofer, 1992a). I doista, usporedbe stočarskih i ratarskih plemena (Thompson, 1988:337) te zajednica suočenih s dugotrajnom prijetnjom rata i onih u miroljubivom okružju (Argyle, 1992:167) ističu značajne razlike u obrascima socijalizacije¹¹. No, temeljni problem "kulturološkog modela" nije u procesu formiranja kolektivnog karaktera, već u njegovom perzistiranju (Štulhofer, 1992c). Kako, naime, objasniti stabilnost etno-tipova, tu "okamenjenost" koja (prkoseći društvenom dinamizmu i kulturnoj globalizaciji) stalno izaziva etničke sukobe?

Razmotrimo li uvriježeni "evolutivni krug" (etno-)nacionalne kulture, prikazan dijagramom, upitno je kako *nepromjenjive*, jednom selekcionirane institucije mogu *uspješno* djelovati unutar *dinamične strukture* internacionalnih odnosa.

11

Ideal-tipski primjer ratom "opsjednute" zajednice pruža povijest *Vojne krajine* (Moačanin, 1981) – prostora na kojem su muški članovi kroz više od tri stoljeća socijalizirani u ratnike.

Slika 1

Krenemo li s drugog kraja, kako je moguća stabilnost obrazaca (efikasnog) društvenog ponašanja u stalno promjenjivoj sredini? Samo potpuno izolirani društveni sustav omogućava takve paradokse. U realnosti, kao što je de Tocqueville predvidio analizirajući razliku u svjetonazorima i – posebno – "slikama rada" između američkog Sjevera i Juga, *manje moderna* kultura doživljava transformaciju milom ili silom.

Očito, vratili smo se pitanju postavljenom na početku ovog odjeljka – sada izraženom u zaoštrenijoj formi. Odgovor je, po mom sudu, nužno indirektan. Sociologijska teorija mora osporavati *ideju perzistencije* sve dok se ne ispune dva uvjeta. Prvi je taj da razlike u *etnokarakterima* (Hrvata i Srba, npr.) moraju biti argumentirane na razini ponad pučke stereotipizacije i praznog generaliziranja; posebno u situaciji u kojoj su etničke skupine prostorno pomiješane. Drugi uvjet podrazumijeva identifikaciju "mehanizma očuvanja" etnokarakternih crta otpornog na modernizacijske promjene. Bez tih elemenata, etnokulturološki model biva prekratak i dostaje tek za intelektualnu dokolicu¹².

MODEL REAKTIVNOG ETNICITETA

Prema Hechteru, etnička je solidarnost odgovor "periferne" etničke grupe na diskriminaciju – tzv. *interni kolonijalizam* – koju vrši "centar", odnosno

¹²

Niti argumentirana različitost plemenske i zadružne kulture (Tomašić, 1948) – koja se, uostalom, ne poklapa s etničkom granicom Hrvati/Srbi – niti popularna naracija o različitom kulturnom naslijeđu (zapadnoeuropskom, odnosno istočnom, bizantsko-otomanskom), ne zadovoljavaju drugi uvjet.

dominantna etnička skupina (Hechter, 1978)¹³. Da bismo ispitali tu tezu, koja bi uzrok pobune 1990/91. potražila u mehanizmima *kulturne podjele rada* (resursi se dodjeljuju prema etničkom kriteriju!), valja poduzeti kraću analizu dostupnih podataka.

1/ *Kulturna podjela rada najčešće biva racionalizirana pozivanjem na nejednaku obrazovnu strukturu etničkih skupina.*

1.1. Obrazovne strukture Hrvata i Srba u Hrvatskoj ne pokazuju značajnih razlika (Lazić, 1991:38) – osim u kategoriji "bez škole" (1,2% Hrvata i 5,8% Srba) koja predstavlja najmanji odsječak (uglavnom starijeg) stanovništva Hrvatske;

1.2. Hrvati i Srbi zadržavaju vrlo sličnu obrazovnu strukturu i kada se kontrolira varijabla "razvijenost/nerazvijenost područja" (Oliveira-Roca, 1991:251);

1.3. Obrazovne strukture Srba u Hrvatskoj i Srba u Srbiji bez pokrajina, identične su (Oliveira-Roca, 1991:236);

2/ *Kulturna podjela rada izražena je u različitosti struktura zanimanja i profesionalne mobilnosti etničkih skupina.*

2.1. Strukture se zanimanja Hrvata i Srba u Hrvatskoj podudaraju (Oliveira-ROCA, 1991:239,241); osjetna je razlika samo u kategoriji "osoblje društvene zaštite"¹⁴;

2.2. Podudarnost učestalosti *međugeneracijske i unutargeneracijske pokretljivosti* (uzlazne i silazne) proturječi tezi o diskriminiranosti jedne etničke skupine (Lazić, 1991:28-36).

3/ *Kulturna podjela rada izražena je kroz nejednako nagrađivanje.*

3.1. Prema podacima za 1989. stan u društvenom vlasništvu koristi 29% Hrvata i 38% Srba u Hrvatskoj (Stojković, 1991:46).

4/ *Pod sustavom patronatske politike (real-socijalistička društva) kulturna se podjela rada ostvaruje preko "monopolizacije političkih resursa" (Lazić, 1987:154).*

4.1. Srbi su 2,5 puta više zastupljeni (u relativnom broju) u SKH od Hrvata (Lazić, 1991:39), te su nadreprezentirani u CK¹⁵ i DPO (Lazić, 1991:40); godine 1981,

13

Interesantno je da u "Memorandumu SANU" (***, 1989) – u dijelu koji razmatra položaj Srba u Hrvatskoj – nema eksplicitnog spominjanja ekonomske diskriminacije. Razlog je tome dominantni diskurs koji optužuje za *asimilaciju* i time isključuje (barem na prvi pogled) mogućnost *kulturne podjele rada*. Koliko mi je poznato, hipotezu *internog kolonijalizma* u jugoslavenskom je kontekstu primijenio jedino N. Karlović opisujući Hrvatsku kao "periferiju", a Beograd (Srbiju) kao "centar" (Karlović, 1982; Vuković, 1987).

14

Primjerice, 1984. Srbi čine 49,9% zaposlenih u organima unutrašnjih poslova SRH (usp. Godišnji izvještaj RSUP-a SRH za 1984. godinu, tabela 9).

15

Godine 1968. Srbi čine 20% članova CK SKH, 1978 – 19%, a 1986 – 21,6% (***, 1969; ***, 1978;

u vrijeme kada Srbi čine 11,5% ukupnog stanovništva Hrvatske, njihov udio među političkim rukovodiocima iznosi 16,4% (Oliveira-Roca, 1991:238);

4.2. Od ukupnog broja rukovodećih položaja u privredi – tradicionalno ovisnih o političkoj volji – godine 1981. Srbi su zauzimali 10,3% (Oliveira-Roca, 1991:238), a prema uzorku iz 1984. 12,5% (Katunarić, 1986:80).

5/ *Kulturna podjela rada ograničena je na periferna područja.*

5.1. Usporedba ukupnih *ostvarenih investicija* u 10 nerazvijenih općina X u kojima srpsko stanovništvo čini natpolovičnu većinu s odgovarajućim pokazateljem za 10 nerazvijenih općina Z¹⁶ s hrvatskom većinom, odbacuje i tu hipotezu (***, 1982; ***, 1991; ***, 1972):

	Općine X	Općine Z
1970.	1175.3 din.	826.7 din.
1980.	15831.4 din.	13240.2 din.
1989.	415.5 denomin.din.	457.7 d.din.

6/ *Ekonomska diskriminacija ograničena je na getoiziranje etničkih skupina unutar perifernih područja.*

6.1. Srpsko pučanstvo iz 10 nerazvijenih općina gdje čini natpolovičnu većinu predstavlja tek oko 1/5 ukupne populacije Srba u Hrvatskoj.

Ovime je, smatram, hipoteza o *reaktivnom etnicitetu* empirijski opovrgnuta¹⁷.

MODEL KOMPETICIJE

Temelj ovog modela slijedeći su postulati *teorije racionalnog izbora (RCT)*¹⁸:

P1. djelovanje aktera usmjereno je maksimizaciji dobitaka;

***, 1986).

16

Općine Z (6801 km², oko 296.000 stanovnika) jesu: Čazma, Đakovo, Gospić, Ivanec, Jastrebarsko, Novi Marof, Otočac, Sinj, Vis, Vrgorac.

17

Nadreprzentiranost Srba u bivšoj političkoj eliti indicira mogućnost obrnutog smjera teze o "internom kolonijalizmu" (Čačić-Kumpes i Nejašmić, 1991). Jedva je potrebno posebno napominjati da je empirijsko odbacivanje hipoteze "reaktivnog etniciteta" ujedno i empirijska potkrepa situacije koju pretpostavlja kompeticijski model...

18

Temelje *RCT* i njihovu primjenu u kontekstu etniciteta pregledno izlažu Banton (1977) i Hechter (1985).

P2. djelovanje aktera ograničeno je iskustvom (prošlih akcija) i normama (kulturni kodovi, institucionalna regulacija);

P3. akteri se udružuju radi ostvarivanja kolektivnih dobara – takvih koja nisu "nabavljiva" pojedinačnom akcijom¹⁹.

Drugim riječima, *etnička solidarnost* specifičan je oblik grupne solidarnosti koja se ostvaruje kroz *zajednički interes* (Bell, 1975:171); etnička je mobilizacija, slijedom, oblik kolektivne akcije (Nielsen, 1985:137). Ocrtani *situacijski karakter* etničke akcije upućuje nas skupini postulata niže razine apstrakcije, izvedenih kombiniranjem teorije *mobilizacije resursa* (Oberschall, 1973; Klandermans, 1984; McCarthy & Zald, 1977) i Hechterove *teorije solidarnosti* (Hechter, 1987) – ogranaka *RCT* zaduženih za tumačenje fenomena kolektivne akcije:

P4. proces udruživanja teži minimizaciji gubitaka (troškovi organiziranja) te se oslanja na prostorne i kulturne prednosti (etnički markeri);

P5. kolektivna akcija ovisi o efikasnosti interesnog okupljanja (stupanj i brzina interesne homogenizacije) i efikasnosti kontrole "neplatiša" (*free riders*);

P6. efikasnost kolektivnih akcija ovisi o resursima koji grupi stoje na raspolaganju (zbir individualnih resursa, pomoć "izvana", postojeća institucionalna mreža, itd.).

Etnicitet, osobito ako je teritorijalno kompaktan, podrazumijeva niže troškove udruživanja kako zbog kulturne bliskosti aktera (jezik, običaji, norme) tako i zbog *negativnog interesa*. Netko se, naime, može odlučiti priključiti akciji etničkog nasilja ne zato jer smatra da mu je u (neposrednom) interesu da tako postupi, već zato jer mu se to čini jedinim načinom da svoje interese zaštiti od reakcije na tu istu akciju od strane suparničke skupine.

Treća skupina postulata (najniže razine apstrakcije) opisuje samu dinamiku etničke kompeticije:

P7. kompeticija između dvije skupine bit će tim oštrija što je niži stupanj njihove međuzavisnosti (Belanger & Pinard, 1991:450; Hechter, 1987:418); pod međuzavisnošću ovdje se podrazumijeva nužnost suradnje za pribavljanje određenog općeg dobra;

P8. kompeticija između dvije skupine bit će tim oštrija što je izraženije (povijesno) iskustvo prijašnjih kompeticija²⁰;

19

Zašto se natjecati za resurse baš po etničkom principu, a ne nekom drugom – spolnom, profesionalnom ili regionalnom? Smjer/opseg mobilizacije u pravilu je određen "veličinom" i karakterom resursa; teško je zamisliti efikasnu kolektivnu akciju nastavnika tjelesnog odgoja koja bi smjerala promjeni direktora državne televizije.

20

Prijašnja kompeticija ima okus "nepravde" za stranu koja je izgubila i, što je puno važnije, sili na veći napor i oštrija sredstva pri slijedećem pokušaju.

P9. kompeticija će biti tim oštija što je veći *kapacitet kontrole* sučeljenih skupina, odnosno što su veći "izlazni troškovi" (*exit-costs*) koje nameću onim svojim članovima koji žele napustiti kolektivnu akciju.

Razmotrimo sada eksplanatorni doseg modela rekonstruirajući "strategijsku kronologiju" zbivanja u Hrvatskoj.

– Porazom komunističke partije (1990) u Hrvatskoj je otvoren pristup političkim resursima koji u tradicionalno "patronatskom sustavu" (politika alocira sve ostale resurse) predstavljaju "ključ" za sve trezore. Poraz komunista ujedno je i izborni poraz većine srpskih glasača koji su glasali ne samo protiv hrvatskih nacionalnih stranaka već i za svoj dotadašnji udio u vlasništvu nad političkim resursima.

– Raspad starog režima označava i početak legitimnog pozivanja na etničke kriterije u natjecanju za političke resurse. No, upravo u toj situaciji, novi Ustav i konstitucija Sabora Srbima u Hrvatskoj jasno daju do znanja kako su – budući da nastupaju kao elektoralna manjina, a ne više kao "konstitutivni narod" (za noviju genezu te koncepcije usp. – Pleterski, 1988). – bitno ograničeni pri političkoj kompeticiji. Stari su (politički) resursi, drugim riječima, izgubljeni, a novi, koji bi bili u istom rangu, uglanom su izvan dohvata.

– *Kolektivno dobro* zbog kojega se, dakle, udružuje dio Srba u Hrvatskoj (onaj teritorijalno najkondenziraniji i tradicionalno najslabije povezan s hrvatskom vlašću – usp. P4 i P7) jest osvajanje političkih resursa. Onih koji proističu iz potpune nezavisnosti spram datog političkog okruženja (definirane negativno: "ne želimo živjeti u hrvatskoj državi") i potencijalnog ujedinjenja svih Srba.

– Budući da "Krajina", ekonomski marginalni kraj, ne posjeduje dovoljno resursa za efikasno udruživanje i kolektivnu akciju, nužna je *eksterna prizvodnja i distribucija mobilizacijskih resursa* (P6). Osigurati će je – promovirajući vlastiti teritorijalno-politički interes – političko vodstvo Srbije i vrh JNA. Mobilizacijski resursi "Krajine" dijele se tako na: (a) postojeće resurse (topografske karakteristike prostora, vojno sposobno ljudstvo, institucionalna infrastruktura DPO, TO i SUP-a) i (b) dodijeljene resurse (vojne, ekonomske i informacijsko-propagandne).

– *Interesna homogenizacija* (P5) ostvarena je, prvenstveno, dugotrajnom (1987-90) medijskom konstrukcijom "ugroženosti" – olakšanom povijesnim iskustvom (P2, P8)²¹. Opsežan kapacitet kontrole (P5) nad članovima temelji se na visokim *izlaznim troškovima* (P9) postignutim: (a) propagandom o "ustaškom vampirizmu" (izvan skupine pojedinac je potpuno nezaštićen); (b) političkim ritualima nove hrvatske vlasti u ranoj fazi; (c) socijalnim pritiskom uže zajednice (emigracija je jedina, i vrlo skupa, alternativa); (d) "negativnim interesom" formiranim s otpočinjanjem oružanih sukoba (strah od odmazde ili

21

U osam od deset hrvatskih općina s najvećim brojem (ukupnih) žrtava u II. svjetskom ratu, srpsko je pučanstvo činilo (a i danas čini) natpolovičnu većinu (Nejašmić, 1991:308-10).

nediferenciranog zakonskog kažnjavanja); te (e) formalnim sankcijama i arkanovskim terorom *exempli gratia*²².

* * *

Posljednji odjeljak pruža "materijal" optužbi za redukcionizam. Inzistiranje na racionalnosti konflikta od mnogih će, vjerujem, biti označeno kao grubo pojednostavljivanje "složene stvarnosti". Ne mislim se braniti od toga. Naprotiv, mišljenja sam da je redukcionizam ovoga tipa nužno potreban našoj sociologiji. Budući da nam eliminacija hipoteza nije ništa manje važna od njihove konstrukcije, *provjerljivi redukcionizam* jest važan korak na putu k uzročnom objašnjenju.

Redukcionizam ovdje prezentiran oslanja se na *načelo štedljivosti* poznato pod nazivom "Occamova oštrica". *Doctor invincibilis*, William Occam /Ockham/ (c. 1285-1349), bio je mišljenja da treba odbaciti ("podrezati") sve one teze koje nam u objašnjavanju određenog fenomena nisu nužne. Ukoliko se, primjerice, trudnoća može zadovoljavajuće objasniti pozivanjem na seksualnu povijest trudnice, tada je uvođenje nove hipoteze (poput "utjecaja božanske mudrosti") potpuno nepotrebno. Na isti način, ako nam *instrumentalni model* pruža dostatno objašnjenje etničke solidarnosti i akcije, *primordijalistički* tada možemo odbaciti.

U ovome sam radu pokušao pokazati da je *teorija kompeticije*, razrađena uvođenjem srodnih *RC* teorija, najprikladnija za tumačenje inicijalne faze sukoba u Hrvatskoj. Prema ovom modelu, etničko je nasilje izravna posljedica natjecanja – neparlamentarno usmjerenog Čosić-Miloševićevim konceptom-i-strategijom srpske državnosti – za (prvenstveno) političke resurse u "post-patronatskom društvu"; izbijanje nacionalizama nije najefikasniji način pribavljanja (ili očuvanja) *kolektivnog dobra* u situaciji nestabilnosti kompleksne (multietničke) zajednice. Slabosti ostala tri eksplikativna modela iskazane su kroz *neopovrgljivost* (razvojni model), *nekompletnost* (etnokulturološki model) i *empirijsku falsifikaciju* (model reaktivnog etniciteta).

Pri kraju, valja se podsjetiti uvodna spominjanja "poučnosti" sociologijske analize²³. Na koji je način *model kompeticije* i odgovarajući smjer proučavanja

22

Moguće je, dakako, postaviti pitanje može li poigravanje s perspektivom rata uopće naći mjesto u glavi racionalnih aktera. Ako je rat golem rizik i, zapravo, negacija vitalnih interesa većine, nije li onda racionalno objašnjenje – temeljeno na (individualnom) *racionalnom izboru* – potpuno promašen pokušaj? Može li, naime, itko iole racionalan riskirati izbijanje rata? Priželjkivati ratni obračun? Vjerujem da povijesno iskustvo daje jasan pozitivan odgovor na ova pitanja. Potpunije *RCT* objašnjenje *spremnosti na rat* mora uključiti analizu uloge elita u procesima *refrakcije racionalnosti*, no to je zasebna tema koju ovdje ne želim otpočinjati; za svojevrsnu "prvu skicu" takve analize vidi – Štulhofer (1992b).

23

Za kritiku upravo suprotne dosadašnje prakse, vidi Štulhofer i Matić (1992).

društveno koristan? Analiza koja naglašava racionalne (interesno orijentirane) aspekte sukoba nedvosmisleno ukazuje i na interesno orijentiranu strategiju prevencije sukoba. Ističući važnost *institucionalizacije natjecanja*²⁴, takav pristup vodi razmatranju načina da se i zadovoljstvo i nezadovoljstvo (trenutnim ishodom natjecanja) "ublaže" normama – "pravilima igre" – koje garantiraju, barem djelomičnu, neizvjesnost budućih ishoda²⁵. (Brzina i opseg etničke mobilizacije postaju, naime, jasnim tek kada se pažnja posveti percepciji *trajne ugroženosti vitalnih resursa*.) U tom smislu, kompeticijska perspektiva potcrtava važnost hvatanja u koštac s *direktnim i indirektnim posljedicama* rata (SMITH, 1981): nabujalim etnocentrizmom, stereotipizirajućom i mitologizirajućom masovnom propagandom te centralizacijom odlučivanja.

Truizam je da natjecanje, baš kao i nacionalizam, ne mora dovesti do krvavog sukoba. Pojava novih resursa ili nestanak vlasništva nad starim, najčešće neće izazvati dramatičan konflikt. Razlozi tome nalaze se upravo u uobičajenim pravilima societalne igre. Nitko razuman neće iz hira podići cijenu svojih proizvoda dokle god je uvjeren da zakon ponude-i-potražnje djeluje²⁶. No, u situaciji raspada sustava pravila, u vakuumu između dezintegracije starih i uspostavljanja novih, strategija se aktera mijenja zbog *visoke neizvjesnosti* koju budućnost nosi²⁷. Kooperativno ponašanje povlači se pred sve nemilosrdnijim egoizmom.

Jedan je primjer ovdje dobrodošao. Kada u prepunoj kino-dvorani izbije požar, prva je reakcija prisutnih što prije se domoći izlaza. Svi će nahrupiti prema vratima... i bitno pogoršati svoj položaj. Kaos će potrajati tako dugo dok se, spontano ili izvana, ne uspostavi organizirano evakuiranje. Po analogiji, rizik koji proizlazi iz nestabilnih društvenih situacija može se smanjiti jedino *preventivnom regulacijom kompeticije*. Dvije nam metode pritom stoje na raspolaganju. Prva – *preusmjeravanje interesa* – nastoji razdvojiti ciljeve sučeljenih strana; podijeliti "tržište" resursa, kompenzirati gubitnika i slično. Druga, i češće izvodljiva metoda, nazovimo je *koordiniranjem natjecanja*, podrazumijeva inzistiranje na međusobnom informiranju i komunikaciji među suparnicima – postupcima koji bi trebali "u hodu" omogućiti postizanje konsenzusa oko elementarnih pravila igre. Iskusi da dramatično zaoštavanje kompeticije može biti najlogičnijom posljedicom *maksimiziranja interesa*, naredni bi zadatak naše *primijenjene sociologije* trebala biti upravo razrada ocrtanih mehanizama.

24

Istu je tezu – u kontekstu industrijskih sukoba zamaskiranih samoupravnim "altruizmom" – zastupao J. Županov (1977).

25

Pri čemu je, dakako, puna zaštita manjinskih prava već pretpostavljena.

26

Mogućnost monopolnog položaja isključena je iz navedene ilustracije...

27

U srpskom slučaju, radi se zapravo o rastućoj uvjerenosti u *negativnu izvjesnost*.

* * *

U svojevrsnom epilogu, još jednom o smislu "sociološke štedljivosti".

Jasno je da se društvena stvarnost samo iznimno daje (uspješno) sažeti u jednom teorijskom okviru. Ovdje predloženi redukcionizam, stoga, ni u kom slučaju ne isključuje validnost odbačenih teorijskih modela. Dapače, sasvim je sigurno da oni sasvim uspješno opisuju-i-objašnjavaju etničke sukobe u nekim drugim situacijama, a nije nemoguće i da *eksplikativno koegzistiraju* unutar jednog takvog realiteta... – razdvojeni, možda, samo lokalnim posebnostima. Nije teško zamisliti sukob koji bi bio izazvan *kompeticijom* između etničkih skupina A i B, a zatim produbljen otporom skupine C dugotrajnoj *internoj kolonijalizaciji* vršenoj od strane obje grupe (A, B). Pritom, uzмимо, C nastoji izboriti i religijsko-fundamentalističku rekonstrukciju lokalne uprave.

Svrha "štedljivosti" istinski se ocrta tek pri podsjećanju na brojne sociološke rasprave koje se pozivaju na "polideterminizam" i "zajedničko djelovanje *n* faktora" čiji se pojedinačni utjecaj (prema pravilu) "opire mjerenju". Umjesto "sveuključivosti" – koju je onda nemoguće rasplesti – ovdje je ponuđena *isključivost* kao istraživačka strategija koja otvara prostor provjeri i osporavanjau, kao put k toliko nam potrebnoj polemičnosti. Naposljetku, sama *teorija kompeticije*, pretpostavljena ne samo kao *conflict-explanation* model već i *conflict-resolution* obećanje, najozbiljnija je "isprika" za počinjenu redukciju.

LITERATURA

- *** (1969) Šesti kongres SKH: *Stenogramske bilješke*. Beograd: Komunist.
- *** (1972) *Statistički godišnjak SRH*. Zagreb: Republički zavod za statistiku SRH.
- *** (1978) Osmi kongres SKH: *Stenogramske bilješke*. Zagreb: CK SKH.
- *** (1982) *Statistički godišnjak Jugoslavije*. Beograd: BIGZ.
- *** (1986) Deseti kongres SKH: *Stenogramske bilješke*. Zagreb: CK SKH.
- *** (1989) "Memorandum SANU". *Naše teme* 33(1/2):126-63.
- *** (1990) *Demografski aspekti razvoja Hrvatske*. Zagreb: IDIS i Institut za ekonomska istraživanja.
- *** (1991) *Statistički godišnjak Republike Hrvatske*. Zagreb: Republički zavod za statistiku.
- Argyle, Michael (1992) *The Social Psychology of Everyday Life*. Londn: Routledge.
- Banton, Michael (1977) *A Theory of Racial and Ethnic Relations. /SSRC Working Papers on Ethnic Relations, No.8./* Bristol: University of Bristol.
- (1983) *Racial and Ethnic Competition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Belanger, Sarah & Maurice PINARD (1991) "Ethnic Movements and the Competition Model." *American Sociological Review* 56(4):446-57.
- Bell, Daniel (1975) "Ethnicity and Social Change", in N.Glaser & Moynihan,D.P./eds./ *Ethnicity: Theory and Experience*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Blumer, Herbert (1988) "The Nature of Race Prejudice"; "Race Prejudice as a Sense of Group Position", in S.M.Lyman & Vidich, A.J. *Social Order and the Public Philosophy*. Fayetteville: University of Arkansas Press.
- Bogunović, Aleksandar (1985) *Regionalni razvoj socijalističke Jugoslavije i Hrvatske*. Zagreb: SN Liber.
- Bonacich, Edna (1972) "A Theory of Ethnic Antagonism: The Split Labour Market." *American Sociological Review* 37(5):547-59.
- Boswell, Terry E. (1986) "A Split Labor Market Analysis of Discrimination Against Chinese Immigrants, 1850-1882." *American Sociological Review* 51 (3):352-371.
- Čačić-Kumpes, Jadranka i Ivica NEJAŠMIĆ (1991) "Promjene etničke strukture Petrine: demografski i sociološki aspekti." *Migracijske teme* 7(2):127-48.
- Douglas, William A. (1988) "A Critique of Recent Trends in the Analysis of Ethnonationalism." *Ethnic and Racial Studies* 11(2):192-206.
- Flere, Sergej & Aleksandar Molnar (1992) *The Possibilities of Authoritarianism in Explaining Ethnic Antagonism in Former Yugoslavia*. Paper distributed at the First European Conference of Sociology; Vienna, August 26-29.
- Hechter, Michael (1974) "The Political Economy of Ethnic Change." *American Journal of Sociology* 79(5):1151-78.
- (1978) *Internal Colonialism*. London: Routledge & Kegan Paul.
- (1986) "Rational Choice Theory and the Study of Race and Ethnic Relations", in J.Rex & Mason, D./eds./ *Theories of Race and Ethnic Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (1987) "Nationalism as Group Solidarity." *Ethnic and Racial Studies* 10(4):415-26.
- Horowitz, Donald L. (1985) *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley: University of California Press.
- Karlović, N. L. (1982) "Internal Colonialism in a Marxist Society: The Case of Croatia." *Ethnic and Racial Studies* 5(3):276-99.
- Katunarić, Vjeran (1986) "Sistem moći, socijalna struktura i nacionalno pitanje." *Revija za sociologiju* 16(1/4):75-89.
- (1991) "Uoči novih etnopolitičkih raskola: Hrvatska i BiH." *Sociologija* 33(3):373-85.
- Klandermans, Bert (1984) "Mobilization and Participation." *American Sociological Review* 49(5):583-600.
- Lazić, Mladen (1987) *U susret zatvorenom društvu*. Zagreb: Naprijed.
- (1991) "Nacionalna pripadnost i društvena pokretljivost", u M.Lazić/ur./ *Položaj naroda i međunacionalni odnosi u Hrvatskoj*. Zagreb: IDIS.
- Leifer, Eric M. (1981) "Competing Models of Political Mobilization: The Role of Ethnic Ties." *American Journal of Sociology* 87(1):23-47.
- Leko, Krno /i sur./ (1987) *Kulturna infrastruktura u SR Hrvatskoj*. Zagreb: Zavod za kulturu Hrvatske.
- Lyman, Stanford M. (1990) *Civilization*. Fayetteville: University of Arkansas Press.
- McCarthy, John D. & Mayer N. ZALD (1977) "Resource Mobilization and Social Movements." *American Journal of Sociology* 82(6):1212-41.
- Moačanin, Fedor (1981) "Društveni razvoj u Vojnoj krajini", u M.Gross/ur./ *Društveni razvoj u Hrvatskoj*. Zagreb: SN Liber.
- Nejašmić, Ivica (1991) *Depopulacija u Hrvatskoj*. Zagreb: Globus.
- Nielsen, Francois (1980) "The Flemish Movement in Belgium After WW II: A Dynamic Analysis." *American Sociological Review* 45(1):76-94.

- (1985) "Toward a Theory of Ethnic Solidarity in Modern Societies." *American Sociological Review* 50(2):133-49.
- Oberschall, Anthony (1973) *Social Conflicts and Social Movements*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Oliveira-Roca, Maria (1991) "Demografski profil Hrvata, Srba i Jugoslavena u Hrvatskoj", u M.Lazić/ur./ *Položaj naroda i međunacionalni odnosi u Hrvatskoj*. Zagreb: IDIS.
- Olzak, Susan (1982) "Ethnic Mobilization in Quebec." *Ethnic and Racial Studies* 5(3):253-75.
- Pleterski, Janko (1988) "Srbi u političkoj strukturi NOB u Hrvatskoj." *Naše teme* 32(4):787-808.
- Ragin, Charles C. (1987) "Ethnic Political Mobilization." *American Sociological Review* 44(4):619-35.
- Ray, John J. (1988) "Why the F Scale Predicts Racism: A Critical Review." *Political Psychology* 4:671-79.
- Reitz, Jeffrey G. (1980) *The Survival of Ethnic Groups*. Toronto: McGraw-Hill.
- Scott, George M. Jr. (1990) "A Resynthesis of the Primordial and Circumstantial Approaches to Ethnic Group Solidarity." *Ethnic and Racial Studies* 13(2):147-71.
- Semyonov, Moshe (1988) "Bi-ethnic Labour Markets, Mono-ethnic Labour Markets, and Socioeconomic Inequality." *American Sociological Review* 53(2):256-66.
- Smith, Anthony D. (1981) "War and Ethnicity." *Ethnic and Racial Studies* 14(4):375-97.
- (1984) "Ethnic Persistence and National Transformation." *The British Journal of Sociology* 35(3):452-61.
- Stavenhagen, Rodolfo (1991) "The Ethnic Question: Some Theoretical Issues." Paper presented on the Workshop on Ethnic Conflicts and Development; Dubrovnik, June 3-6.
- Stojković, Andreja (1991) "Materijalni položaj i nacionalna pripadnost", u M.Lazić/ur./ *Položaj naroda i međunacionalni odnosi u Hrvatskoj*. Zagreb: IDIS.
- Štulhofer, Aleksandar (1992a) "Dinko Tomašić – sociološka moderna." *Kolo* 2(1):111-31.
- (1992b) "Rat i teorija racionalnog izbora", u O.Čaldarović, M.Mesić i Štulhofer, A./ur./ *Sociologija i rat*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.
- (1992c) "Etnosociologija i rat u Hrvatskoj." *Treći program Hrvatskog radija* 38:66-71.
- Štulhofer, Aleksandar i Davorka MATIĆ (1992) "Sociologija etničkih odnosa: Skica jednog promašaja", u O. Čaldarović, M. Mesić i Štulhofer, A./ur./ *Sociologija i rat*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.
- Thompson, Jack G. (1988) *The Psychobiology of Emotions*. New York: Plenum Press.
- Tomašić, Dinko A. (1948) *Personality and Culture in Eastern European Politics*. New York: G.W.Stewart.
- Van Den Berghe, Pierre L. (1981) *The Ethnic Phenomenon*. New York: Elsevier.
- (1986) "Ethnicity and the Sociobiology Debate", in J.Rex & Mason, D./eds./ *Theories of Race and Ethnic Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vuković, Branislav (1987) "Neither Internal Colonialism nor External Coloniser: A Reply to Karlović." *Ethnic and Racial Studies* 10(1):96-109.
- Wilson, Edward O. (1978) *On Human Nature*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wilterdink, N. (1990) "Where Nations Meet: National Identities in an International Organisation." *European University Institute working paper*, SPS 90-3./ Florence: European University Institute.
- Županov, J. (1977) *Sociologija i samoupravljanje*. Zagreb: Školska knjiga.

TESTING THE THEORIES OF ETHNIC CONFLICT: OCCAM'S RAZOR AND THE CASE OF CROATIA

Aleksandar Štulhofer

Faculty of Philosophy, Zagreb

Ethnic conflicts in Croatia 1990-91 – the prelude to the full scale war – are analysed within four different theoretical perspectives; the diffusion model, the ethnocultural model, the reactive ethnicity model, and the competition model are discussed. Results suggest that only the last one, portrayed as the rational choice approach to (ethnic) solidarity formation and collective action, succeeds in explaining the events in question. Unfalsifiability, "incompleteness", and empirical falsification represent, successively, the serious flaws in other models. Finally, some social policy implications of the rational choice approach to ethnicity are sketched.

DIE THEORIEN DER NATIONALUNRUHEN PRÜFEND: OCCAMS KLINGE UND KRIEGSANFANG IN KROATIEN

Aleksandar Štulhofer

Philosophische Fakultät, Zagreb

Die Nationalunruhen in Kroatien – die Einführung in die Kriegserignisse – sind von vier theoretischen Standpunkten erforscht worden. Die folgenden Modelle sind in Betracht gezogen worden: "Entwicklungsmodell", "ethnologisch-kulturologisches Modell", "Modell der reaktiven Ethnizität" und "Kompetitionsmodell". Die Abhandlung zeigt, dass nur das letztgenannte Modell, das als die auf die Völkersolidarität, Mobilmachung und kollektive Aktion angewandte Theorie der rationellen Wahl vorgestellt wird, die Ereignisse erfolgreich erklärt, wobei derart auch prädikatives Potential geäußert wird. Unwiderruflichkeit, Unvollständigkeit und empirische Verfälschung sind die wichtigen Nachteile anderer Modelle. In der Schlussfolgerung erwägt der Autor die pragmatischen Implikationen der dargelegten Analyse.